

9.Sınıf Tarih Türklerin İslamiyeti Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri Konu Anlatımı

Türklerin İslamiyet'i Kabulü

Hız. Ömer döneminde İran'ın alınmasıyla Müslüman Araplar ile Türkler komşu olmuştur. Hız. Osman döneminde iki millet arasında ilk mücadeleler başlamış, Emeviler Döneminde ise şiddetli savaşlar yaşanmıştır. Emevilerin yıkılmasına yol açan ayaklanmalarda Türklerin rolü olmuştur.

TALAŞ SAVAŞI (751)

VIII. yüzyılın ortalarında Kök Türk Devleti, Çin saldırıları sonunda yıkılmış, bu devletin yerine yeni Türk devletleri kurulmuştu. Güçlü bir Türk devletinin bulunmaması ve Türklerin dağınık halde yaşamaları Orta Asya'da otorite boşluğunun yaşanmasına neden oldu. Bu yüzden Abbasiler ile Çinliler arasında Orta Asya'ya egemen olma mücadelesi başladı. Müslüman Araplar ile Çinliler arasındaki güç mücadelesi, tarafları 751 yılında Talaş Savaşı'nda karşı karşıya getirdi.

Bu savaşta Türk boylarından Karluklar, Müslüman Arapların yanında yer aldı. Savaş, Çinlilerin yenilgisiyle sonuçlandı.

Talaş Savaşı'nın sonucunda,

- Türkler ile Müslüman Arapların mücadeleleri sona ermiş ve Türkler arasında İslamiyet hızla yayılmıştır. (İslamiyet'i kabul eden ilk Türk topluluğu Karluklardır). Böylece Talaş Savaşı Türk İslam tarihinin başlangıcı olmuştur.
- Orta Asya Çin egemenliği altına girmekten kurtulmuştur.
- Türkler, Abbasilerin devlet kademelerinde görev yapmaya başlamışlardır. Bu durum Türklerin İslam dünyası ile ticari, siyasi ve dinsel ilişkilerini güçlendirmiştir.
- Dünya kültür tarihi bakımından önemli bir yere sahip olan kağıt, Çin dışında da üretilmeye başlanmıştır.

Türklerin Müslüman Olma Nedenleri

- Tek Tanrı inancının yaygın olarak benimsenmesi
- İslamiyet'in ahlak kurallarının ve temizlik anlayışının Türklerin ahlak ve temizlik anlayışı ile benzerlik göstermesi
- Türklerin cihan hakimiyeti düşüncesiyle İslamiyet'in cihat anlayışının bağdaşması
- İslamiyet'teki cennet ve cehennem inancının Türklerde de yayılmış bulunması
- Diğer dinlere karşı hoşgörüyü sahip olan Türklerin İslamiyet'in hoşgörü anlayışından etkilenmeleri
- Türklerin eski inançlarında ve İslamiyet'te, din adamlarının toplumda herhangi bir ayrıcalığının olmaması
- Abbasilerin hoşgörülü bir politika izleyerek bütün uluslara eşit davranması, Türklere idari ve askerî alanlarda çeşitli görevler vermeleri

Türklerin İslam Dünyasındaki Hizmetleri

- İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.
- İslamiyet'in geniş alanlara yayılmasını sağlamışlardır.
- Bizans saldırılarına, Haçlı Seferlerine ve Moğol istilasına karşı koyup İslam dünyasını korumuşlardır.
- Halifeliği koruyarak varlığını sürdürmesini sağlamışlardır.
- Dağınık haldeki Müslümanları tek bayrak altında toplamışlardır.
- İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

İlk Müslüman Türk Devletleri

TOLUNOĞULLARI (868 - 905)

Abbasilerin Mısır valisi Tolunoğlu Ahmet bağımsızlığını ilan ederek Tolunoğulları Devleti'ni kurmuştur.

Tolunoğulları Devleti'nin önemli özellikleri şunlardır:

- Mısır'da kurulan ilk Türk Devleti'dir. Böylece Mısır'daki bin yıllık Türk hakimiyetinin öncüsü olmuşlardır.
- Mısır'ı sosyal ve dinî eserlerle süsleyerek bayındır hale getirmişlerdir.
- Güçlü bir ordu ve donanma kurarak Suriye ve Filistin'e egemen olmuşlardır.
- 905 yılında Abbasiler tarafından yıkılmışlardır.

İHŞİDİLER (AKŞİTLER) (935 - 969)

Abbasilerin Mısır valisi Muhammed bin Toğaç tarafından kurulmuştur. Mısır'da kurulan ikinci Türk devletidir. Suriye, Filistin, Lübnan ve Hicaz'a (Mekke ve Medine) egemen olan İhşidiler, 969 yılında Fatımiler tarafından yıkılmışlardır.

KARAHANLILAR (840 - 1212)

840 yılında Uygurların yıkılmasından sonra Karluk, Çiğil, Yağma ve Tuhsi Türkleri tarafından Türkistan'da Karahanlılar Devleti kurulmuştur. Devletin kurucusu Bilge Kül Kadir Han'dır. Satuk Buğra Han hükümdar olunca İslamiyeti resmî din kabul etmiştir. Bu gelişmelerden sonra Karahanlılar arasında İslamiyet hızla yayılmaya başlamıştır. Karahanlılar en parlak dönemlerini Yusuf Kadir Han zamanında yaşadılar. Onun ölümünden sonra Gaznelilere karşı başarılı olamayan Karahanlılarda kardeş kavgaları görülmüş ve devlet ikiye ayrılmıştır (1042).

Doğu Karahanlıları önce Selçuklulara daha sonra Karahitaylara bağlanmış, 1211 'de yıkılmıştır. Batı Karahanlıları ilk olarak Selçukluların, ardından Karahitayların egemenliğine girmiş ve Harzemşahlar tarafından yıkılmışlardır (1212).

Karahanlıların Önemli Özellikleri

- Orta Asya'da kurulan ilk Müslüman Türk devleti olup, Türk İslam tarihini başlatmışlardır.
- Karahanlılar Türkçeyi (Hakaniye) resmî dil olarak kullanmışlar ve Türkçenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Sarayda ve halk arasında Türkçe konuşulmuştur. Bu durum Karahanlıların ulusçu bir anlayış benimsediklerini göstermektedir.
- Türk İslam tarihinde ilk medrese ve kervansarayları kurmuşlardır. Bu durum Karahanlıların eğitim ve ticaret faaliyetlerine önem verdiklerini gösterir.
- Karahanlılar, İslam öncesi Türk devletlerinde görülen ikili yönetim anlayışını devam ettirmiştir. Bu yönetim anlayışı güçlü bir merkezî otorite kurulmasını engellemiştir.

Karahanlılar, Türklerin yaşadığı ve önemli kültür merkezlerinin bulunduğu topraklar üzerinde kurulmuştur. Bu nedenle Karahanlılarda diğer Türk devletlerinden farklı olarak Arapça ve Farsça etkili olamamıştır. Uygur kültürünün etkisinde kalan Karahanlılar, yazıda Uygur alfabesini kullanmışlardır.

Karahanlılar Türk İslam kültür ve medeniyetinin temelini atarak ilk Türk İslam eserlerini ortaya koymuşlardır. Bu eserlerin en önemlileri Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati't Türk'ü, Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet, Edip Ahmet'in Atabet'ül Hakayık isimli kitaplarıdır.

GAZNELİLER (963 -1187)

Gazneliler Devleti, Samanoğullarının Horasan valisi Alp Tekin tarafından kurulmuştur (963). Sebük Tigin'in başa geçmesiyle Gazneliler tam bağımsız hâle gelmişlerdir. Sebük Tigin bu nedenle devletin asıl kurucusu sayılır. Gaznelilerde Sebük Tigin döneminde hükümdarlığın babadan oğla geçtiği bir hanedan yönetimine

geçildi. Gazneliler en parlak dönemlerini Gazneli Mahmut'un hükümdarlığında yaşamıştır.

Gaznelilerin Önemli Özellikleri

- Gazneli Mahmut, Hindistan'a seferler düzenlemiştir. Hindistan' da İslamiyet'in yayılmasında bu seferlerin büyük katkısı olmuştur.
- Gazneli Mahmut, Abbasi halifesine baskı yapan Şii Büveyhoğullarıyla mücadele ederek Irak'ın kuzeyini ele geçirdi. Bu olaydan sonra Abbasi halifesi Gazneli Mahmut'a sultan unvanını verdi. Böylece Gazneli Mahmut, sultan unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı olmuştur.
- Gazneliler, Sultan Mahmut'tan sonra eski güçlerini devam ettiremediler. Sultan Mesut, Dandanakan Savaşı'nda Selçuklulara yenildi (1040). Gazneliler bu savaştan sonra zayıfladı ve Selçukluların denetimine girdi. Selçukluların yıkılmasından sonra iyice zayıflayan Gaznelilere, Gurlular son vermiştir (1187).
- Gazne halkının çoğunluğunu Afgan, Hint, Fars ve çeşitli Türk boyları oluşturuyordu. Çok geniş bir sahada halkı idare eden Gazne Devleti az sayıdaki Türklerden oluşan merkezî kuvvete dayanıyordu. Bu durum Gazne ordusunun da farklı topluluklardan oluşmasını zorunlu kılıyordu.
- Gazneliler Devleti'nin yönetim anlayışı, bir grup ayaklanırsa diğer toplulukları ayaklananların üzerine göndererek düzeni sağlamak şeklindeydi. Bu durum Gaznelilerin çeşitli toplulukları birbirine karşı denge unsuru olarak kullandıklarını gösterir.

Gaznelilerin egemen olduğu bölgelerdeki halkın çoğunluğunun Türk olmayan unsurlardan oluşması ve çeşitli ırklardan meydana gelmesi devletin kısa sürede yıkılmasına yol açmıştır.

Türk İslam Tarihinde Oğuz Türkleri (Büyük Selçuklu Devleti)

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1040 - 1157)

Büyük Selçuklu Devleti'ni Oğuzlar kurmuştur. IX. yüzyıl sonlarından itibaren Oğuzlar Aral gölü çevresinde Oğuz Yabgu Devleti'ni kurdular. Devletin sübaşısı (ordu komutanı) Kınık boy beyi Selçuk Bey idi. Oğuz Yabgu Devleti'nin yıkılması üzerine Selçuk Bey kendisine bağlı Oğuzlar ile birlikte Cend şehrine geldi. Oğuzlar burada İslam dinini benimsediler. Bir süre sonra da Samanoğullannın sınırlarını koruma görevini üstlendiler. Selçuk Bey'den sonra yerine Arslan Yabgu geçti.

Tuğrul ve Çağrı Beyler Dönemi

Arslan Yabgu'dan sonra yönetim Tuğrul ve Çağrı beylere geçti. 1035 yılında Horasan'a gelen Selçuklular, Gazneli Mesut'tan buraya yerleşmek için izin istediler. Gazneli Mesut bunu kabul etmedi ve Selçuklular üzerine ordu gönderdi. Savaşı Selçuklular kazandı. 1038'de Horasan'a egemen olan Tuğrul Bey Nişabur'da adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan etti.

Dandanakan Savaşı (1040)

Selçukluları Horasan'dan atmak isteyen Gazneli Mesut, büyük bir ordu ile sefere çıktı. Dandanakan kalesi yakınlarındaki savaşı Selçuklular kazandı (1040).

Dandanakan Savaşı'ndan sonra,

- Büyük Selçuklu Devleti resmen kurulmuştur.
- Horasan'da Selçuklu egemenliği kesinleşmiştir.
- Gazneliler yıkılış sürecine girmiştir.
- Selçuklu Türklerinin batıya doğru ilerleyişleri hızlanmıştır.

Pasinler Savaşı (1048)

Çağrı Bey daha devlet kurulmadan önce 1018 yılında keşif amacıyla 3000 atlı ile Doğu Anadolu'ya gelmişti. Bu sefer sırasında Selçuklular Anadolu'nun Türkler için yeni bir yurt olabileceğini anladılar. Tuğrul Bey'in hedef göstermesi ile Anadolu'ya giren Selçuklular, Bizans ordusunu Pasinler Savaşı'nda yenilgiye uğratmışlardır (1048).

Pasinler Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu'da Bizans'ın askerî gücü zayıflamış, Selçuklular Van gölünden Trabzon'a kadar olan bölgede hakimiyet kurmuşlardır. Bu galibiyet sonrasında yapılan antlaşma ile Bizans, İstanbul'daki caminin onarılmasını, bu camide hutbenin Abbasi halifesi ve Tuğrul Bey adına okunmasını kabul etmiştir.

Bağdat Seferi

Abbasi halifesi, Büveyhoğullarının baskısına karşı Tuğrul Bey'den yardım istedi. 1055'te Bağdat'a giren Tuğrul Bey, Büveyhoğulları Hükümdarlığına son vererek halifeyi baskıdan kurtarmıştır. Halife bu olaydan sonra Tuğrul Bey'e "doğunun ve batının sultanı" unvanını vermiştir. Bu seferden sonra İslam dünyası Selçukluların koruyuculuğu altına girmiş, Abbasi halifeleri sadece dinî otorite haline gelmiştir.

Halifenin Selçuklu sultanına, doğunun ve batının sultanı unvanını vermesi İslam aleminin dünyevi hakimiyetinin resmen Türk hükümdarına verilmesi, anlamına geliyordu. Böylece İslam dünyasında siyasi otorite ile dinî otorite birbirinden ayrılmıştır.

Alp Arslan Dönemi (1063 - 1072)

Tuğrul Bey, 1063 yılında ölünce yerine Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan geçti. Alp Arslan, ilk seferini Azerbaycan ve Kafkasya üzerine yaptı.

Ani ve Kars kaleleri bu seferler ile alınmış oldu. Ani, Hristiyan âleminin kutsal yerlerinden biriydi. Bu fetihler İslam dünyasında büyük sevinç kaynağı oldu. Halife Kaim bi-Emrillah, Alp Arslan'a, "fetihler babası" yani çok fetheden anlamına gelen "Ebü'l-Feth" unvanını verdi.

Malazgirt Savaşı (1071)

Alp Arslan'ın Anadolu topraklarına akınlar yapması üzerine Bizans İmparatoru Romen Diyojen büyük bir ordu ile Selçuklulara karşı sefere çıktı. Malazgirt ovasında yapılan savaşı Selçuklular kazandı (1071).

Malazgirt Savaşı'nın sonucunda;

- Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamış ve Anadolu Türklerin yeni yurdu olmuştur.
- 1071 Türkiye tarihinin başlangıcı kabul edilmiştir.
- İslam dünyası üzerindeki Bizans tehdidi son bulmuştur.
- Bizans'ın, Türklere karşı Avrupalıları kışkırtması Haçlı Seferlerinin başlamasına yol açmıştır.

Melikşah Dönemi (1072 - 1092)

Alp Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Melikşah geçti. Büyük Selçuklu Devleti en geniş sınırlarına Melikşah döneminde ulaştı.

Melikşah döneminde Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları, Orta Asya'dan İstanbul Boğazı'na; Umman Denizi'nden Aral Gölü'nün kuzeyine kadar genişlemiştir. Karahanlılar ve Gazneliler, Selçuklu egemenliğini tanımışlardır.

Batınilerin Faaliyetleri

Melikşah döneminin sonlarına doğru Batınilik tehlikesi ortaya çıktı.

Fatımilerin Selçukluları zayıflatmak ve kendi propagandalarını yaptırmak amacıyla yetiştirdikleri kişiler, Kur'an ayetlerini kendilerine göre yorumlayarak Batınilik mezhebini kurdular. Bunların en ünlüsü Hasan Sabbah'tır. Batıniler düzenledikleri suikast ile vezir Nizamülmülk'ü öldürdüler. Kısa bir süre sonra Melikşah'ın da ölümü üzerine Selçuklularda iç mücadeleler artmış ve devlet giderek güç kaybetmeye başlamıştır.

Selçukluların Parçalanması

Melikşah'ın ölümünden sonra oğulları Mahmut, Mehmet Tapar ve Berkayaruk arasında taht kavgaları başladı. Bu döneme Selçuklu tarihinde Fetret Devri denilmiştir.

1118'de tahta geçen Sultan Sencer Selçukluların son büyük hükümdardır. Sencer devleti toparlamaya çalıştı. Ancak 1141 yılında Katvan Savaşı'nda Karahitaylara yenilince itibarını kaybetti. Katvan Savaşı ile Büyük Selçuklu Devleti tarihinde yeni bir devir başlamış ve Selçuklu ülkesi, Müslüman olmayan Türk ve Moğol birliklerinin istilasına uğramıştır.

Sultan Sencer'in Katvan Savaşı'ndaki yenilgisinden yararlanmak isteyen Gur hükümdarı Alâeddin Hüseyin, yıllık vergiyi ödememek, sultanlık peşinde koşmak gibi davranışlarla, Sencer'e olan bağlılığından kurtulmaya çalışıyordu. Sultan Sencer, 1152'de yaptığı sefer sonucunda Gur ordusunu yenerek Katvan'da kaybedilen itibarını yeniden sağlamıştır.

Sencer, 1153'te ayaklanan Oğuzlar üzerine sefer düzenledi. Bu seferde yenilerek tutsak edildi. Esaretten kurtulduktan kısa bir süre sonra vefat etti. Sencer'in ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti sona erdi (1157).

Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte;

- Meliklerin yanında büyük güç sahibi olan atabeylerden bazıları kendi beyliklerini kurmuşlardır.
- Hanedan üyesi melikler buldukları bölgelerde devletler kurmuşlardır. Sultan Sencer'in ölümünden sonra Büyük Selçuklu İmparatorluğu; Horasan Selçukluları, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Türkiye Selçukluları devletlerine ayrılmıştır.

Büyük Selçukluların Yıkılma Nedenleri

- Ülkenin hanedan üyeleri arasında paylaşılması ve hanedan üyeleri arasında taht kavgalarının yaşanması
- Atabeylerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri
- Şiiliği benimseyen Fatımilerin ve Batınililerin yıkıcı faaliyetleri
- Türkmenlerin devlete küstürülmesi
- Haçlı Seferlerinin meydana getirdiği sarsıntılar
- Abbasi halifelerinin eski güçlerine ulaşmak amacıyla Selçuklular aleyhine çalışmalar yapmaları

Büyük Selçuklu Devletinde Yönetim ve Toplum Yapısı

DEVLET TEŞKİLATI

Selçuklularda devlet teşkilatı Karahanlı, Samanı, Gazneli ve Abbasi devletlerinin teşkilatından yararlanılarak oluşturulmuştu. İslam öncesi Türk devletlerinde görülen yönetim anlayışı (kut) Büyük Selçuklu Devleti'nde de geçerliydi. Bu anlayışa göre Tanrı tarafından hükümdara verilen yönetme yetkisinin hükümdar ailesine geçtiği düşünülüyordu. Hükümdarın tahttan ayrılması durumunda ülke hükümdar ailesinin erkek üyeleri arasında paylaşılıyor ve bütün üyeler hükümdar olma hakkını elde ediyordu.

Hükümdar

Devletin tek hâkimi olan Selçuklu hükümdarları sultan unvanını kullanmışlardır. Sultan, Türklerdeki hakan veya kağan, batıdaki imparator kelimesinin karşılığıdır. Türk İslam devletlerinde tahta geçen sultanlar Abbasi halifelerinden hükümdarlık onayı almaya önem verirlerdi. Bu yolla İslam dünyasında saygınlıklarını ve otoritelerini güçlendirmeye çalışırlardı.

Selçuklularda sultan merkezde oturur, ülke toprakları hanedan mensuplarınca idare edilirdi. Merkeze bağlı beylik ve atabeylikler vardı.

Melikler ve Atabeylik

Selçuklular ülkeyi eyaletlere bölmüşlerdi. Bu idari birimlerin başında hanedan üyeleri veya askerî valiler yöneticilik yaparlardı. Selçuklularda hanedan üyesi valilere melik deniyordu. Melikler iç işlerinde serbest, dış işlerinde merkeze bağlıydı. Bu durum meliklerin güçlenmesinde ve devletin parçalanmasında etkili olmuştur.

Selçuklularla birlikte İslam dünyasına giren ve kendilerinden sonraki devletleri etkileyen kurumlardan biri de atabeyliktir. Devlet, hanedan üyelerinin ortak malı olduğundan şehzadeler daha küçük yaşlarda eyaletlere melik olarak gönderiliyor; iyi bir devlet adamı ve asker olarak yetiştirmeleri için yanlarına birer atabey tayin ediliyordu.

Atabeyler meliklerin devlet adamı olarak yetişmelerinde faydalı olmuş ancak onları sultanlığa veya hâkimiyetlerini genişletmeye kışkırtarak devlete zarar vermişlerdir. Atabey denen kişilerin kendilerine ait devlet oluşumu içerisine girmeleriyle atabeylik siyasi bir kimlik kazanmıştır.

Hükümet

Türk İslam devletlerinde hükümdara Divan-ı Saltanat (Büyük Divan) denilen bugünkü Bakanlar Kurulu ile benzer işlevlere sahip kurum yardımcı olmaktadır. Divanda devlete ait her türlü iş görüşülürdü.

Selçuklularda Büyük Divandan başka, devletin askerî, mali, adli işlerini yürüten başka divanlar da görev yapmıştır.

- **Divan-ı İstifa** : Devletin mali işlerinin yürütülmesi
- **Divan-ı Arz** : Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve hassa askerlerinin maaşlarının verilmesi
- **Divan-ı İnşa** : Devletin iç ve dış yazışmalarının yürütülmesi
- **Divan-ı İşraf** : Devletin mali ve idari işlerinin yolunda gidip gitmediğinin denetlenmesi
- **Divan-ı Mezalim** : Ağır siyasi suçların görüşülüp karara bağlanması

SARAY TEŞKİLATI

Sarayda sultanın ailesi ve maiyeti otururdu. Saray teşkilatı ve teşrifatçılık, önceleri Oğuz töresine göre yapılırken, sonraları İslami bir kimlik kazanmıştır.

ORDU TEŞKİLATI

Selçuklu ordusu, dönemin en güçlü askerî birliklerinin başında geliyordu. Selçuklu ordu teşkilatı daha sonra kurulan Türk devletleri tarafından bazı değişikliklerle uygulanmıştır.

Selçuklu ordusunun gezici hastaneleri ve hamamları vardı. Orduda hafif silah olarak ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak, sökü, bozdoğan da denilen topuz, gürz, balta, nacak, pala ve zırh kullanılırdı.

HUKUK SİSTEMİ

Büyük Selçuklularda hukuk şer'i ve örfi olmak üzere ikiye ayrılırdı. Şer'i hukuk temelini İslam hukukundan alırken örfi hukuk ise devlet kurumlarının çalışmasını düzenleyen ve temelini eski Türk geleneğinden alan hukuk kurallarıydı.

Şer'i davalara kadıların başkanlık ettiği mahkemelerde bakılırdı. Baş kadıya Kadi'l Kudat denilirdi. Baş kadı diğer kadıları da kontrol ederdi. Örfi hukuk konuları ile ilgili davalara bakan mahkemelerin başı ise Emir-i Dad

idi. Örfi mahkemelerde devlete, kanunlara ve emirlere karşı gelenlerin davalarına, siyasi suçlara bakılırdı. Bir tür yüksek mahkeme demek olan Dîvan-ı Mezalime sultan başkanlık ederdi.

Kazaskerler, ordu mensuplarının davalarına bakardı. Siyasal otorite kadılarına baskı uygulayamazdı. Bu durum Türk devletlerinde yargının bağımsız olduğunun bir göstergesidir.

Büyük Selçuklu Kültür ve Medeniyeti

Büyük Selçuklu Devletinde Sosyal ve Ekonomik Hayat

Selçuklu toplumunda Orta Çağ Avrupa'sındaki gibi sınıf, Hindistan'daki gibi kast sistemi yoktu. Sınıfsız bir toplum yapısı vardı. Selçuklularda toplum, hanedan üyeleri başta olmak üzere yöneticiler ile yönetilen ahaliden meydana geliyordu. Hanedan ve devlet ileri gelenleri geniş yetkilere sahipti. Şehirde ve köyde yaşayan halkın, kanunlar karşısında hak ve görevleri vardı. Şer'i hükümler karşısında herkes eşitti.

Türk devletlerinde sosyal hayatın önemli özellikleri şunlardır:

- Türklerin İslamiyet'e girmeleri, sosyal ve kültürel yaşantılarında önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.
- Türklerin büyük bir kısmı İslamiyet'i kabul ettikten sonra göçebelikten yerleşik hayata geçmiştir.
- Büyük Selçukluların sınırlarının genişlemesi, Türklerin Arap, Fars, Rum, Ermeni, Gürcü ve Süryaniler ile etkileşim yaşamasına ortam hazırlamıştır.
- Türklerde halk sınıflara ayrılmamıştır. Bu uygulamanın sonucunda herkes kanunlar ve töreler önünde eşit haklara sahip olmuştur.
- Köylüler hür olup, has ve **ikta*** topraklarında devletin himayesi altında çalışmış, bu topraklardan elde ettiği ürünlerden kazandıkları gelirin vergisini ödemişlerdir.
- Sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum anlayışı benimsendiği için yetenekli kişiler en üst memurluklara kadar çıkabilmiştir.
- Sosyal devlet anlayışı benimsenmiş, halkın ihtiyaçlarının karşılanmasını hükümdarın görevleri arasında kabul etmişlerdir.
- Türkler İslamiyet'in etkisiyle sosyal hayatta yardımlaşmaya önem vermişlerdir. Hanedan üyeleri, yöneticiler ve varlıklı kişiler, aşevi ve hastane gibi kurumlar açmak için birbirleriyle yarışmışlardır.

İkta Sistemi : İkta kelimesi, "kesmek, ayırmak" anlamındaki kat' kökünden türetilmiştir. Selçuklularda vezir Nizamülmük, eskiden beri bilinen bu usulü daha sistemli bir yapıya kavuşturmuştur.

İkta sisteminin yararları şunlardır:

- Devlet hazinesinden para harcanmadan büyük ordular oluşturulması
- Üretimin sürekliliğinin sağlanması
- İkta sahiplerinin buldukları yerlerde idare ve güvenliği sağlaması sayesinde devlet otoritesinin güçlü tutulması
- Konargöçerlerin yerleşik hayata geçirilerek yerleşik halka zarar vermelerinin önlenmesi
- Hazine üzerindeki yükün azalması
- Vergilerin düzenli olarak toplanması

İkta sahiplen, yönetimleri altındaki toprakların gelirin azalmasını engellemek amacıyla ikta topraklarını denetim altında tutmuşlardır. Kendisine verilen toprakları üç yıl üst üste boş bırakanlardan topraklar alınarak başkalarına verilmiştir.

Büyük Selçuklu Devletinde Toprak İdaresi

Selçuklularda toprak dört kısma ayrılmıştır:

- **Has arazi:** Gelirleri hükümdar ve ailesine ait topraklardır.
- **İkta arazi:** Gelirleri, hizmet ve maaş karşılığı olarak kumandanlara, askerlere ve devlet adamlarına bırakılan topraklardı. Kendisine verilen toprağın vergisini toplayan ikta sahibi, elde ettiği gelirin bir

kısmıyla geçimini sağlar belli bir kısmıyla da atlı asker beslerdi. İktisadi devlet hizmetinden azledilirse iktisadi elinden alınır. Bu durum toprağın mülkiyetinin devlete ait olduğu gösterir. İktisadi sahibi, halktan belirlenmiş miktardaki vergiden fazlasını isteyemezdi. Böyle bir durum olursa halkın şikayet etme hakkı vardı. Eğer şikayet haklı görülürse iktisadi sahibinin tımarı elinden alınır.

- **Mülk arazi:** Şahıslara ait topraklardı. Arazi sahibi isterse araziye çocuklarına miras bırakabilir, satabilir veya vakfedebilirdi.
- **Vakıf arazi:** Gelirleri ilmi veya sosyal kurumların kurulması ve masraflarının karşılanması için ayrılan topraklardır.

Büyük Selçuklu Devletinde Ticaret

Selçukluların hakim olduğu Horasan, İran, Irak, Anadolu ve Suriye ekonomik bakımdan en yüksek seviyeye çıkarak, milletler ve kıtalar arası ticarete köprü görevi görüyordu. Ülke içinde ve dışında, kıtalar ve milletlerarası ticareti emniyetle sağlayan yol ve kervansaraylar yapılmıştı. Selçuklu ülkesinin her türlü tarım ürününün yetişmesine uygun iklime, coğrafi ve doğal zenginliklere sahip olması sayesinde bol mahsul yetişiyordu.

Ticaretin gelişmesi, üretimin bolluğu, otlak ve hayvanların çokluğu sebebiyle Selçuklu ülkesinde zenginlik ve refah vardı. Selçuklular, ticaret alanında geliştirdikleri yeni modellerle birlikte şehir ve bölgeler arasında sermaye aktarımını kolaylaştırmışlardır.

Büyük Selçuklu Devletinde Fütüvvet Teşkilatı

Esnafın kendi aralarında birleşerek kurdukları dinî - iktisadi bir teşkilatlanmadır. Her zanaat kolu bir lonca teşkilatına bağlıydı. Loncalar, meslek ve erbabını kontrol altında tutardı. Bu teşkilat daha sonra Osmanlılara geçmiştir.

Şehirlerde esnaf ve tüccar mallarının alınıp satıldığı, tanıtıldığı pazarlar kurulurdu. Selçuklular, genellikle şeker ve nadide eşya alıp, at, halı, ipek ve maden satarlardı.

Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim, Bilim ve Dil

Selçuklu devlet adamları bilimin gelişmesi için bütün imkânlarını seferber etmişti. Dinî eğitim ve öğretimin yapıldığı medrese, tekke ve zaviyeler ülkenin her tarafında yaygındı.

Selçuklular Döneminde, rasathaneler kurularak gök cisimlerinin hareketleri izlendi, Celali takvim hazırlandı. Matematik ve astronomi alanlarında Ömer Hayyam, Muhammed Beyhakî, Ebü'l-Muzaffer isferâyinî, Vâsîtî, Ahmed Tûsî ve daha pek çok âlim yetişip değerli eserler verdiler. Ancak XIII. yüzyıldaki Moğol istilası Türk ve İslam devletlerine ait bilimsel birikime büyük zararlar vermiştir.

Selçuklu sultan ve devlet adamlarının desteğiyle önemli edebiyatçı ve şairler yetişmiştir. Selçuklu sarayında, devlet kurumlarında ve edebî eserlerde genellikle Farsça, medrese çevrelerinde Arapça, Selçuklu hanedanı ile Türkmenler arasında ve orduda da Türkçe konuşulup yazılırdı.

Selçukluların bilim ve edebiyat alanlarında Arapça ve Farsçayı kullanmaları,

- Türkçenin gelişmesinin yavaşlamasına
- Arapça ve Farsçadan çok sayıda kelimenin Türkçeye girmesine
- Arapça ve Farsçanın daha çok aydınlar üzerinde etkili olmasıyla, aydınlar ile halk arasında kültür farklılıklarının oluşmasına

neden olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti Medreseleri

Selçuklular, İslami ilimlerin yanı sıra zamanın fen bilimlerinin de öğretildiği çeşitli fakültelere sahip, üniversite niteliğinde büyük medreseler yaptırmışlardır.

İlk Selçuklu medresesi Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da açılmıştır.

Alp Arslan döneminde Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta açılan Nizamiye Medresesi eğitim alanında en gelişmiş kurumdu. Nizamiye Medresesi takip ettiği programlar nedeniyle dünyanın ilk üniversitesi kabul edilmektedir. Bu medresenin İsfahan, Nişabur, Belh, Herat ve Basra'da benzerleri vardı.

Büyük Selçukluların medreseler kurmasında,

- Yetenekli öğrencilerin topluma kazandırılmak istenmesi
- Batınilerin yıkıcı propagandalarını etkisiz hale getirmek için bilgili insanlar yetiştirme ihtiyacı duyulması
- Yeni Müslüman olmuş göçebe Türkmenleri eğitmek için yetişmiş din adamına duyulan gereksinimin artması
- Devletin her bakımdan gelişmesinin yetişmiş memura duyulan ihtiyacı artırması

etkili olmuştur.

En başarılı bilim ve düşünce adamları müderris denilen eğitimciler olarak göreve alınmıştır. Müderrisler ve öğrenciler de maaşa bağlanmıştır.

Medreseler, kültür ve sanat anlayışını etkilediği gibi, dönemin toplumsal yapısına da yön vermiştir. Medreseler uygulamış olduğu eğitim öğretim programıyla bir taraftan bilim ve sanat adamları yetiştirirken diğer taraftan da Batını hareketine karşı toplumu bilinçlendirmeye çalışmışlardır.

Büyük Selçuklu Devletinde Sanat ve Mimari

Türk İslam sanatının kaynakları Orta Asya'daki Türk kültürüne kadar dayanır. Türk sanatı, Arap ve Fars kültüründen etkilenmekle birlikte, dışarıdan alınan sanat eserlerini kendi sanat anlayışı içinde geliştirerek devam ettirmiştir.

Selçuklularda saray, medrese, cami, mescit, türbe, kümbet, kervansaray, ribat, han, çarşı, hastane, kaplıca, hamam, çeşme, ev, yol, kale, sur, kule, tersaneler ve diğer sosyal, sivil ve askerî eserler belli başlı mimari eserleri oluşturur. Selçuklu mimari ve sanat eserlerinin çoğu birer şaheserdir. Batınilerin ve Moğolların tahribatına rağmen ayakta kalabilenler, hâlâ hayranlık uyandırmaktadır.

Kitabe, hat, tezhip, süsleme, minyatür, çini, halı, kilim ve seccadeler ise Selçuklu eserlerine ayrı bir zenginlik kazandırır. Çadır şeklinde yapılan kubbeler de Selçuklu mimari eserlerinin bir özelliğidir. Bağdat'ta İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye ve Necef'te Hz. Ali'ye ait türbe ve külliyelerin Sultan Melikşah tarafından yapılması, Selçukluların Sahabe-i Kiram, Ehl-i Beyt ve âlimlere saygılarının bir göstergesidir.